

Универзитет Унион – Никола Тесла,
Факултет за спорт, Београд

DOI 10.5937/kultura2068346P

УДК 316.74:796/799

796.011.09:316.663

стручни рад

ДРУШТВЕНА ИСТОРИЈА РАЗВОЈА СПОРТА

ОД ПЕЋИНЕ ДО ВИШЕМИЛИОНСКОГ АУДИТОРИЈУМА

Сажетак: Спортска такмичења представљају врхунски вид забаве и популарне активности које су део свакодневице свих нас, било да смо посматрачи или директни учесници. Стога је уједно реч и о једној од профитабилнијих индустрија, која многим доноси огромну зараду и популарност. Самим тим, друштвени контекст данашње улоге спорта важна је тема, као и историјат догађаја и промена које су резултирале таквом позицијом и утицајем које спорт има на савремено друштво али и обрнуто. Овај текст стога за предмет анализе има шири хоризонт дешавања која су водила месту које спорт данас заузима у друштву. С том намером, уједно се указује на интерактивност која од почетка влада на релацији спорт-друштво, а чија кулминација је видљива у спектакуларистичким обрисима актуелних спортских збивања. На тај начин, желе се нагласити примарне функције спортских приредби, али истовремено скренути пажњу и на оне секундарно видљиве елементе, који су данас неретко у примарном фокусу, услед новца и глобалне пажње који прате спорт и спортисте.

Кључне речи: спортска такмичења, спортски спектакл, масовна култура, савремено друштво, олимпијске игре, забава

*Његово величанство спорт:
настанак и дефиниција, функција и улога¹*

Метафора „Хлеба и игара” (лат. *Panem et circenses*, што заправо значи *хлеба и циркуса*) често прати дискусије о савременом спорту, као својеврсном спектаклу, па се стога свакодневно може чути у најразличитијим врстама разговора – од оних који се воде уз кафу па до жестоких академских расправа. Она се најчешће употребљава кад се жели описати покушај да се људи „заведу”, тако што се привидно задовољавају њихови краткорочни интереси и потребе, на уштрб оних суштинских, а све с циљем скретања пажње с важнијих егзистенцијалних проблема. Данас се често користи и за критику масовних медија који све мање служе јавности, а све више се воде профитом, инсистирајући на тривијалним темама као што је живот „славних” личности и ријалити програми (очигледна карактеристика односа који данас влада и на релацији *спорт-медији-друштво*), а на уштрб праћења важних друштвених тема. Овај израз-метафора, примера ради, према најопштијем објашњењу с „Википедије”, корене има у „песми римског песника Јувенала с почетка 2. века који се у њој жали на апатију грађана Рима, јер су због бесплатног хлеба и интересовања за спектакле у организацији државе, изгубили интерес за бригу о јавним стварима и препустили је власти”.² Данас је та метафора присутна више него икада, али не само због жеље да се манипулише масама, већ и услед тешко објашњиве привлачности такмичења које прате милијарде људи.

„Лопта не стиже тамо где је очекујеш и то сазнање ми је пуно користило у животу...”, говорио је Албер Каму (Albert Camus), у младости, иначе, талентовани голман алжирског универзитетског тима „Расинг”. Многи сматрају да га је само слабо здравље спречило да се сасвим посвети спорту, присиљавајући га да се усмери ка литератури и филозофији. Фудбал је за њега представљао и кључ за „читање” понашања појединца и друштва. Упркос сукобима који су обележили њихов однос, Жан-Пол Сартр (Jean-Paul Charles Aymard Sartre) се у томе слагао с Камујем, говорећи да је „фудбал метафора живота”, док га је италијански колега-филозоф Серђо Ђивоне (Sergio Givone), пак, исправљао сматрајући да је

1 Овај текст представља иновiranу верзију дела мастер рада *Спорт као феномен савремене културе*, који је исти аутор одбранио на Факултету политичких наука УБ (ментор проф. др Јелена Ђорђевић).

2 Према тексту са веб-сајта „Википедија”. Доступно на https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%A5%D0%BB%D0%B5%D0%B1%D0%B0_%D0%B8_%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0; Посећено 1. 10. 2010, па 10. 9. 2019.

„живот заправо метафора фудбала”. Отуд можда и она фраза коју пречесто користе спортски коментатори, истичући да је „фудбал најважнија споредна ствар на свету”. Пјер Паоло Пазолини (ит. *Pier Paolo Pasolini*), који се аматерски такође бавио фудбалом, једном је упитан шта би био да се није бавио писањем и филмом, а одговорио је – фудбалер. „Фудбал је спектакл који је заменио театар”, истицао је он³. Овај кратак осврт, фокусиран на феномен популарности само једног од најкомерцијалнијих спортова данашњице (фудбал), уједно довољно наговештава и о инкорпорираниости спорта у шири друштвени контекст.

Према појединим теоријама, спорт је настао захваљујући нагону који нас подстиче на игру. Ако, пак, прихватимо да тај нагон имају и друга бића, онда је логичан закључак онај до којег је дошао и Јохан Хуизинга (ен. *Johan Huizinga*), а то је да бисмо, следећи такве теорије, дошли и до закључка да је „спорт настао и пре самих људи”⁴. Други сматрају да иза феномена спорта стоји и практичнији циљ: „нагон за борбом да би се опстало у датим околностима, па отуда и веровање да је први спорт био бацање копља чијим упражњавањем се стицала и ловачка вештина и борбена готовост”⁵. Неке теорије спорт повезују и с радом, па, сходно марксистичким објашњењима, тврде да је он (као категорија рада) то што човека разликује од животиња. Корени спорта заправо леже у свим овим објашњењима, али су и више од тога. Истина је заправо да све теорије прате и мањак података о праисторијским облицима живота, уз очигледан дисконтинуитет који постоји између спорта данас и тих првих облика, па су и оне, самим тим, неутемељене довољно. Поједини теоретичари, попут Питера Мекалистера (*Peter McAllister*), сматрају да је праисторијски човек био већи атлета од оних данас. У делу *Manthropology*, анализирајући отиске стопала аустралијских Аборицина од пре 20.000 година, он закључује да су били бржи, снажнији и спретнији – зато је самоуверен у оцени да је данашњи човек „најгори атлета који је икад ходао Земљом.”⁶

3 Симић, С. (18. 6. 2010) Писци омађијани фудбалом, веб сајт листа „Политика”. Доступно на <http://www.politika.rs/scc/clanak/139022/%D0%9F%D0%B8%D1%81%D1%86%D0%B8-%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%92%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BD%D0%B8-%D1%84%D1%83%D0%B4%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BC>; Посећено 12. 8. 2010, па 15. 9. 2019.

4 Huizinga, J. (2001) *Homo Ludens*, Beograd: Cepter, str. 54.

5 Ђулијаноти, Р. (2008) *Sport – kritička sociologija*, Beograd: Clio, str. 162

6 Према тексту: *Anthropologist: Prehistoric Man More Athletic Than Today's Wimps*; Доступно на <http://thebsreport.wordpress.com/2009/10/23/>

Данашњи спорт представља сложену област, и те како повезану са осталим сферама друштва. Већина теоретичара, пак, сложна је у оцени да су три момента кључна за то како спорт данас функционише. То су најпре они тренуци кад су првобитни облици спорта у античкој Грчкој уобличени у олимпијске игре, први пут одржане 776. године (вероватно). Потом је то период индустријализације и развој популарности спорта у Енглеској, која се с правом сматра и колевком модерног спорта и већине популарних спортова данашњице (фудбал, рагби, крикет, поло, тенис...). Ова фаза уједно обухвата и обнову идеје олимпизма, конкретизовану организацијом првих модерних ОИ 1896. у Атини. Последњу фазу представља период од друге половине 20. века, када спорт постаје истински озбиљан бизнис и када су готово сва спортска збивања уоквирена и економским фактором.

Дефиницију спорта данас свакако није лако дати и то је могуће само ако се исправно сагледа контекст културе у којој се упражњава. Бројна литература често при описивању тог појма доноси и она прединдустријска схватања. Неке утицајне културе, попут Француске, дуго у својим речницима и нису садржале тај појам, па су касније интересовање и развој популарности спорта резултирале и бројним хаотичним одређењима овог појма. То, донекле, објашњава и податак да тамо у прво време гимнастика (физичка култура) није била део образовног система, за разлику од енглеских јавних школа и немачких гимназија.

Систем физичке културе, пак, чине: „физичко васпитање ученика, као институционализована делатност чији су корени ванинституционални, затим рекреација грађана, како одраслих, тако и деце и младих, као њихово слободно одређење које би друштво требало подстицати и материјално помагати; те најзад, врхунски, такмичарски, репрезентативни спорт који је израз дубоко личних порива за актуализацијом личности у шта друштво на различите начине (идеолошке, материјалне, организацијске) уграђује своје интересе.”⁷ Појам физичке културе је, међутим, неретко неоправдано заповстављен, и то махом јер потиче из тзв. руске теоријске школе, па га зато теоретичари из култура са запада нису усвојили у адекватној мери из идеолошких разлога.

Познати Бешерелов *Народни речник* из 1883, под одредницом „спорт” доноси ову дефиницију: „енглеска реч која

anthropologist-prehistoric-man-more-athletic-than-todays-wimps/. Поцећено 12. 1. 2011, па 7. 10. 2019.

7 Матић, М. и Бокан, Б. (2005) *Опита теорија физичке културе*, Београд: Факултет спорта и физичког васпитања, стр. 80.

значи разоноду, игру, а нарочито лов или уживање у лову и риболову”. Њу прати и коментар да је „реч данас веома у моди”. Термин „спортиста”, пак, у већини речника, дефинише се као „енглеска реч која значи ловац, или онај који воли лов и риболов”. Уз опис овог појма често се тако и данас могу наћи и именице „рекреација”, „игра”, „играње”, „веселење”, „шала” или пак глаголи „играти се”, „веселити се”, „забављати се”, док је уз сам појам спортист често стајала именица „добричина”⁸. Ричард Ђулијаноти (Richard Djulijanoti) стога предлаже систематску класификацију, према којој је спорт:

1. *Уређен прописима и правилима понашања, просторним и временским оквирима (терени и трајање игре) и институцијама владе;*
2. *Циљно оријентисан: има одређене циљеве, као што је постизање голова, побеђивање, победе на такмичењима и постизања бољег просека, услед чега постоје победници и губитници;*
3. *Такмичарски: побеђују се ривали, обарају се рекорди;*
4. *Лудички: јер пружа весела искуства и подстиче узбуђење;*
5. *Смештен у културну средину: при чему објашњења од 1 до 4 непосредно одговарају вредносним системима и односима моћи унутар друштва домаћина спортског догађаја.*⁹

Ђулијаноти даље даје и исцрпна објашњења такве дефиниције, која је стога итекако прецизна и утемељена, па зато представља и једну од адекватнијих. Свеукупан развој и популарност спорта на глобалном нивоу узроковао је настанак бројних студија. Анализом феномена спорта се баве готово сви утицајни теоретичари; социолози и филозофи, теоретичари економије и културолози, теоретичари медија и комуниколози. Њихове студије представљају огроман корпус чији иоле комплетнији преглед би могао бити (и јесте) садржај вишетомних енциклопедија посвећених спорту. Кратак осврт на усмерења појединих теорија можемо, ипак, дати, а то представља и користан оквир за смештање богате фактографије коју носи сваки покушај анализе спорта; његовог развоја, улоге и популарности.

Данашњи спорт заправо је утемељен „на нормама обуке младих, и то пре свега енглеске аристократије, док је

8 Према: Дига, Ж. (2007) *Културни живот у Европи*, Београд: Клио, стр. 101.

9 Ђулијаноти, Р. нав. дело, стр. 7.

политичка етика спорта одраз доминантне, либерално демократске идеологије Запада”¹⁰. Данас спорт несумњиво функционише логиком коју диктирају полуге моћи оличене у одборима богатих компанија, глобалних медијских мрежа и сличних центара моћи. Емил Диркем (Émile Durkheim), пак, истиче функцију спорта у промовисању друштвене кохезије кроз тзв. квазирелигиозне ритуале. Спорт може друштво промовисати на два нивоа: *системском*, као што, примера ради, тврде структурални функционалисти, кроз хармоничне везе спорта и других институција, или на *свакодневном* нивоу, на шта, пак, указује Гофман (Erving Goffman), истичући ритуале интеракције који штите „образ друштвених актера“. Макс Вебер (Maximilian Carl Emil Weber) се кроз интерпретативну социологију усмерава на комплексна, разноврсна значења и идентитете друштвених актера унутар спорта и подстиче на размишљање о утицају рационалног, бирократизованог модерног друштва на спорт. Анализирајући све горе наведене теоретске перспективе, Ђулијаноти, међутим, сматра да двојица очева социологије (Диркем и Вебер) потцењују утицај политичко-економских фактора на обликовање друштвених односа, док се, како такође примећује, за разлику од њих, Карл Маркс и његови следбеници, сходно својим глобалним теоретским усмерењима, баве конфликтима који су у основи спорта у модерном друштву, па тако, према појединим неомарксистима, спорт „јасно репродукује неправде индустријског капитализма, као што су експлоатација радника и манипулација потрошача-гледалаца”¹¹. Културолошке студије (многе настале управо на темељу марксистичке критике односа у модерном друштву) користе се искуствима „с терена” и адекватним теоријским оквирима како би испитали како је спорт, као део одређене културе, место борбе подређених друштвених група. На трагу њих, настале су и бројне друге анализе и резултирале тиме да категорије „расе” или „пола” постану неки од важнијих домена студија (сходно методама студија културе). Оне постављају и питање улоге спорта у обликовању друштвених норми, али и његовог утицаја на изазивање и смиривање конфликтних ситуација, идентитета полова, идући и до испитивања кључних места спортске праксе: људског тела и спортске околине. Тако се, базиране на теоријама Мишела Фукоа (Michel Foucault), анализирају и „теме телесне надмоћи, остварења идеала надчовека (чак и кроз причу о допингу у спорту) и утицаја врхунског спорта на здравље (повреде, допинг и притисак остваривања резултата); уједно

10 Исто, стр. 18.

11 Исто, стр. 18, 60 и 212.

испитујући утицаје спортске околине на јачање емотивних веза, али и негативне последице, попут хулиганства или комерцијализације”¹².

Актуелне теорије у средишту анализа махом имају фактор моћи и утицај економије на спорт. Норберт Елијас (нем. *Norbert Elias*) тако испитује „међузависност спортских актера, гледалаца и одбора клубова ухваћених у константом току игре”, Гофман улоге друштвених актера „кроз призму улога учесника у спорту”, док Бурдије (*Pierre Bourdieu*) повезује „спортске околности с борбом унутар групе”. Теорије које се баве постмодерним друштвом и глобализацијом, испитујућу прожимање спорта и осталих сфера друштва, анализирају и спорт који је данас изван својих основних значења, функција и смисла, кроз „описивање спортских терена као места које служе потрошњи фантазија или нестајању предефинисаних разлика између високе и тзв. приземне културе”¹³. Хабермасову (*Jürgen Habermas*) теорију комуникативног деловања такође користе многи истраживачи, јер помаже да се „теоретски уоквири разумевање и конкретно истраживање динамике друштва у глобалном (дезорганизованом) капитализму у односу на савремени концепт спорта и спортског такмичења”¹⁴. Већина новијих теорија у својим поукама истичу „неопходност реформи унутар спорта и повратак изворним принципима демократичности у спорту”, попут „спорта ради спорта” или „фер-плеја” који би требало да омогуће „једнакост и правду за све учеснике из различитих дисциплина”¹⁵. Драган Коковић истиче униформност као једну од „доминантнијих карактеристика савременог друштва”, самим тим и спорта, док је, према његовом мишљењу, моменат „униформисања онај кад сви долазе до истог искуства, везан за моменат идеализовања”. Он, стога, примећује да је спорт данас „сентиментална масовна производња”, у којој се сви учесници у спортском спектаклу, од навијача и кладионичара, преко самих спортиста и тренера, па до спортских функционера, налазе „пред окренутом сликом – компензацијом свакодневног живота”. Примећује и то да се спорт данас „неспорно претвара у потрошачки спектакл – телевизирани потрошачку робу”; Коковић указује на то да многе студије културе с правом истичу истакнуто место спорта у културном идентитету, скојег се може „истраживати и пут којим је одређени идентитет ишао или

12 Према: Ђорђевић, Ј. (2009) Фуко, М. „Nadzirati i kažnjavati“, у: *Studije kulture – zbornik*, Београд: Службени гласник, стр. 186-232.

13 Према: Ђулијаноти, Р. нав. дело, стр. 213 и 238.

14 Исто, стр. 238.

15 Према: Skembler, G. (2007) *Sport i društvo*, Београд: Clio, стр. 269.

ће ићи”. Он зато закључује да је „спорт извор потрошачког стила, али и артикулација нових културних идентитета, што указује на то да он у себи сажима све противречности савремене културе”¹⁶.

*Успон масовне културе –
спорт као забава за широке народне масе*

Размишљања о појму масовне културе крећу се у више праваца: ка категорији сурогата (за тзв. право испуњење), компензације (за патњу и пропадање) и бекства (из мучних животних услова). Све то било је једнако важно за равој спорта, али истовремено карактерише и употребу високе културе и скрива оно суштинско: „...успон масовне културе почивао је на томе што је естетско искуство учинила свакодневицом и тзв. простијег света, попут музике, игре, филма, али и спорта, који су сваки на специфичан начин омогућавали искуства лепоте и исцрпљивања, страха и саосећања, узвишености и слутње другог и допуштала да се створи дистанца према датом”¹⁷. Анализа успона масовне културе и различитих облика забаве није могућа без узимања у обзир друштвених прилика и смештања категорије рада у средиште пажње, јер је 19. век био „век рада, марљивост проповедана на сваком месту”, а сви „политички противници, од индустријалаца до револуционарних социјалиста уједињени у религији рада”, како је оценио Пол Лафарж (Paul Lafargue)¹⁸.

Популарну масовну културу условио је и „процес учења”, услед индустријализације, живота у градовима који су убрзано расли и преласка на рад у фабрикама. Наиме, прединдустријско друштво није познавало раздвојеност посла и слободног времена, јер је „рад од јутра до мрака био својеврсна норма”, али је истовремено укључивао и причање и певање, дружење уз јело и пиће, а време за активности ван посла било „уоквирено верским празницима и годишњим вашарима који су обележавани раскошно, али и кроз неумерено опијање”. Све скупа се преплитало „у популарним облицима разоноде прединдустријског света и терет тешког физичког рада чинило подношљивим, потврђујући уједно и одређени друштвени поредак; односно поредак вере и обичаја, сталежа и рода”¹⁹. Раздвајање посла и слободног

16 Коковић, Д. (2005) *Пукотине културе*, Друго измењено издање, Нови Сад: Прометеј, стр. 383-387.

17 Према: Maze, K. (2008) *Bezgranična zabava*, Beograd: Službeni glasnik, str. 21.

18 Lafargue, P. (2009) *The Right To Be Lazy*, New York: General Books, p. 23.

19 Према: Maze, K. нав. дело, стр. 21-26.

времена значило је, стога, уједно и добитак слободе, а напоран рад приморавао на тражење среће изван фабрике, премда је однос према категорији рада био различит међу радницима и грађанством. С ренесансом и просветитељством забава се развила и у врло битну сврху уметности, а њени видови би се, стога, могли назвати и „својеврсним облицима уметности за модерно индустријско друштво”²⁰. Уједно су „смисао и чулност остајали повезани и у зависности од жанра реализовали се на другачије начине, махом указујући на позицију човека као господара природе или на вредност тимског духа”, како такође констатује Мазе, који напомиње и да су „велике групе публике инсистирале на томе да им се сервира само забава, а не проблеми“. Истина, оно шта је доживљавано као забава, сасвим се различито оцењивало у различитим ситуацијама и круговима, па се зато „анализа историје масовне културе умногоме бави и обманом и самообманом, бар онолико колико је пажње посвећивано и анализи креативности и упорности”²¹. Услед свега наведеног, могу се повући и јасне линије од верских светковина и сеоских вашара до данашњих спортских манифестација. Од уличних, масовних надметања која нису била уоквирена правилима до тренутка кад сви утицајни светски лидери, у свим сферама, користе спорт и као део пропаганде у својим кампањама. Добар пример за то је и организација добротворних балова, а неки од илустрација слике председника немачког рајха, Фридриха Ебарта (нем. *Friedrich Ebert*), у купаћем костиму двадесетих година 20. века или канцелара Конрада Аденауера (нем. *Konrad Hermann Joseph Adenauer*) у спортској гардероби педесетих, али и актуелне слике Владимира Путина (рус. *Владимир Владимирович Путин*) у цудо кимоноу (иначе, цудо и самбо мајстора) или Барака Обаме (енгл. *Barack Hussein Obama II*) на терену за кошарку.

Анализе прапочетака спортских надметања воде, наравно, давним временима и дубљим узроцима. Многе игре лоптом потичу још од древних паганских ритуала или средњовековних фестивала, како Каспар Мазе (нем. *Caspar Maze*) такође подсећа. Познато је да данашње, модерне ОИ, представљају обнову манифестација изворно организованих у античкој Грчкој. Број такмичара и дисциплина тада је био значајно мањи, а данас су опстала такмичења попут рвања, трчања, скока удаљ и бацања копља. Прелазак с древног на савремени спорт одигравао се стога нелинеарно и није везан само за просторе Запада. Међу историчарима влада готово јединствено мишљење да се овај процес „одиграо на преласку

20 Исто.

21 Исто.

из средњег века у ренесансу, кад је била изражена потреба да се бруталност замени префињеношћу и дисциплином”, а већина њих, попут Мегвајера (Joseph Maguire), структурира процес развоја спорта кроз неколико фаза. Он је, примера ради, креирао модел од пет фаза кроз које анализира развој: „*прва*, према његовом мишљењу, одиграла се у 17. и 18. веку када је дошло до радикалне трансформације различитих облика разоноде као што су крикет, лов на лисице, коњске трке и бокс; *друга* је наступила почетком 19. века кад су спортови попут фудбала, рагбија, тениса и атлетике попримили данашњи облик; уследила је популаризација и ширење енглеских спортова по читавом европском континенту (*трећа*), док *четврту* представља, како он описује, западњачка хегемонија (англо-евро-америчка) над спортом, спортским организацијама и идеологијама повезаним са спортским надметањима, од двадесетих до шездесетих година 20. века; *последњу* обликују процеси мењања односа сила у спорту кроз глобализацију, јер од шездесетих година 20. века афричке, азијске и јужноамеричке земље све више угрожавају контролу са Запада”²².

Убрзани процес учења током индустријализације резултирао је захтевима, а потом и протестима за увођењем ограниченог радног времена: да траје осам сати, да се има осам сати за учење и образовање и осам сати за одмор. Без обзира на потребу за давањем одушка кроз забаву, јасно је било и то да и слободно време мора имати границе и да не сме угрозити поновно успостављање радне дисциплине – забаве које су пратила опијања и слично „испадање из колосека” стога је требало рационализовати и контролисати. У појединим градовима, пре свега у Енглеској, мере контроле и забране очекивано је пратио и отпор становништва, чак и сукоби. Ове мере, међутим, нису имале подршку чак ни племства, па је алтернатива била увођење реда унутар самих спортских надметања. Међу љубитељима такмичења било је много оних који су то прихватили, али су радници, ипак, тешко пристајали да се одрекну своје традиције. Синдикати су, пак, такође почели да се заузимају за укидање традиционалних манифестација, желећи да покажу да радничка солидарност може да постигне оно што претње и забране нису могле, па се настојало утицати на мушкарце („да се не баца новац, док жене и деца кући гладују”), али и то није имало конкретне резултате, јер су управо жене и млади били у првим редовима одбране уличних спортских манифестација. Процес образовања подразумевао је, пре свега, како Мазе констатује, стицање „знања о томе како најбоље провести

22 Према: Skembler, G. нав. дело, стр. 269.

живот у најамничкој зависности, што је пратио и пораст броја удружења за коришћење слободног времена²³. Радници су махом желели да буду део њих, али су им грађанска удружења често ускраћивала приступ. Спортске и културне организације су чак и „у Немачкој обухватале мали број радника све до 1914. године (око 600.000): поједини подаци показују да је 1893. основан гимнастичарски савез Немачке, 1895. удружење шетача и планинара „Пријатељи природе” у Бечу, а 1896. раднички савез бициклиста „Солидарност”. Гимнастичарски и раднички савези привлачили су све већи број радника и родољуба, али су морали поштовати њихове жеље за забавом, дружењем и спортом²⁴. Од грађанских и религиозних апела за индивидуалним уздицањем разликовала их је, како Мазе примећује, тежња „за праведним друштвом, а пратеће негативне појаве су полако постајале само део дружења”, а не „покушај да се пронађе утеха”²⁵. Тако су, уједно, и комерцијалне потребе за забавом постале животна потреба. Описујући живот лондонске сиротиње, генерал ’Војске спаса’ Чарлс Бут (ен. *Charles Butt*) је 1903. оценио да се „шири хоризонт очекивања, јер се питању – Шта да једемо и облачимо, придружило и питање – Како да се забавимо?” Спорт је, тако, уместо „испољавања страсти и генератора протеста, постао комерцијални вид забаве где је и даље доминирало грађанство”²⁶.

Трансформација спортских надметања и ширење „спортске грознице”

Кључну улогу у трансформацији игара и разоноде у спортове с правилима, и његовој каснијој популаризацији имали су несумњиво Британци. Спорт је тамо у почетку, како запажа Дига (*Jacques Diga*)²⁷, био само „део фолклора којим су доминирали опијање, коцкање и кржаве уличне туче, али се то кроз култ игара, применом дисциплине и правила, променило”. На тај начин је нормиран као забава с правилима, што није негативно утицало на популарност. Напротив, Британци су својим утицајем омогућили глобално ширење популарности. Мноштво аутора описује и то да је лако уочити да су тамо где су одлазили дечаци из јавних школа доминирали „аристократски спортови, попут крикета и рагбија, док су синови физичких радника ширили фудбалску грозницу”.

23 Maze, К. нав. дело, стр. 56.

24 Исто, стр. 56-69.

25 Исто, стр. 90-91.

26 Према: Дига, Ж. нав. дело, стр. 102.

27 Исто.

Глобално, популарност спорта ширила се брзо на свим континентима, а нове дисциплине појављивале и биле све популарније. Најбољи пример за то је северноамерички континент, који је након тениса и крикета, увезених из Британије, изумео и своје националне спортове, попут бејзбола, америчког фудбала и напослетку кошарке, који су тамо и данас најпопуларнији. Паралелно су у Немачкој ницала удружења гимнастичара, бициклически клубови у Француској и модерне борилачке вештине, попут џудоа и каратеа на Далеком истоку. За већину, посао и слободно време су сада били јасно раздвојени, а вредан рад и дисциплина цењени.

Читав процес популаризације спорта као забаве био је уоквирен својеврсним интеркултуралним процесом размене, јер у већини врста забаве језик заправо и нема превелики значај, а забава у 19. веку није познавала ни националне границе, премда је Енглеска, како видимо, ипак, диктирала курс. Она је неспорно и колевка неких данас најпопуларнијих спортова, попут фудбала, рагбија, тениса... Енглези, ипак, нису били усамљени у погледу еуфоричности према спорту, јер су допринос давали и Французи, Аустријанци, Американци... Од 1890. до 1910, спорт је био замишљен „као саставни део образовања појединаца”, како подсећа и Мазе²⁸, а потом као игра и „популарни приказ за гледање”, да би се затим наметнуо као „врхунски вид забаве и моћан инструмент за ширење различитих идеологија и друштвено-политичких иницијатива”. У Енглеској се тад увелико организују изузетно посећена такмичења, а спорт је постајао и део стратегије власти, која је желела да слободно време цивилизује. Фудбал је био нарочито прикладан за то, с обзиром на утврђена правила у елитним школама, попут „Итона”, „Рагбија” и „Хароуа”, где се покушавало са „оплемењивањем игре, до тад засноване махом на снази”, па је фудбал требало да послужи и као „инструмент за увежбавање самодисциплине и тимског духа”. Та „моћ” фудбала и спорта уопште одушевљавала је и свештенике који су, као и бројнипословни људи, од 1870. почели са оснивањем клубова за омладину и раднике, па је фудбал убрзо постао национални, али и пролетерски спорт. Цивилизован спорт, који је у Британији следио идеју фер-плеја, уједно је служио и као модел понашања. Ваља истаћи да је спорт и даље егзистирао на идејама аматеризма, иако су спортски хероји били хваљени и награђивани. Нешто другачије било је са све већим интересовањем за спорт у другој половини 19. века, када он полако мења свој карактер. „Уметности дриблинга и шута, за које су се залагали у елитним школама, које је

28 Maze, K. нав. дело.

пратио развој индивидуалности, индустријски радници су супротстављали залагање, издржљивост и поштовање тимских задатака” – фудбалски куп је 1883. по први пут освојио један тим који није био састављен од апсолвентна елитних школа: „Блекбурн Олимпикс” је победио „Олд Итонианс”, а при повратку кући дочекала их је маса радника и дувачки оркестар. Након тога, све до рата, куп су углавном освајали тимови из индустријске области северне Енглеске. На супрот томе, грађани су се поново повукли из организованих фудбалских такмичења у своје елитне школе. Основни разлог била је „комерцијализација спорта, неодвојива од развоја масовних атракција”²⁹.

Исти пример уочљив је у читавој Европи, где је увек неки вид спортских такмичења привлачио публику. Значајну улогу у свему је имала и штампа. Наиме, процеси популаризације спорта и јачање улоге медија били су узајамни и двосмерни. Популарна штампа је мудро користила популаризацију спорта и повећавала своје тираже, јурећи за спортским вестима, док су медијски садржаји додатно подстицали интересовање за такмичења: „године 1914. било је регистровано 12.000 клубова „Фудбалске асоцијације” и око 750.000 играча”. То је утицало и на све веће буџете клубова, али и захтеве играча, којима су нпр. произвођачи опреме нудили различите врсте патика за фудбал, дресова, хране... Интересовање публике је тако учинило спорт интересантним и за тзв. бизнис – фудбалски клуб „Астон Вила” је „1874. први пут наплаћивао улазнице и скупљено је 5 шилинга и 2 пенија, али је зато на треће коло купа 1913. дошло чак 660.000 гледалаца и скупљено је 23.000 фунти”³⁰. Приходи од све бројнијих гледалаца били су и генератор професионализације спорта, омогућивши клубовима да улажу у модернизацију спортских терена и доводе боље играче. Плате нису биле толико веће у односу на друге професије (као данас), али су и тад биле веће од просечних радничких примања, што је утицало да радници све више мењају физички рад животом професионалног спортисте. Треба напоменути и то да је још у 19. веку плата професионалног спортисте била већа од плате радника. Примера ради, десет бејзбол играча укупно је тада било плаћено 9.300 америчких долара годишње, док је у то време просечна плата у САД износила 170 америчких долара³¹.

29 Наведено према: Maze, K. нав. дело, стр. 56-57.

30 Исто.

31 За више детаља погледати Михајловић, М. (2013) *Спортске организације и спортски догађаји*, Београд: Спортски савез Србије.

За разлику од тих година, спорт у античком периоду, како запажају поједини аутори, није „познавао квантификацију”³². Бар не онако како је то данас заступљено. Победници су бивали награђивани, али је, пре свега, сам оквир организације такмичења био другачији. Наиме, првобитна такмичења су била уоквирена аматеризмом. Занимљив је, међутим, пример Гаја Апулеја Диокла (лат. *Gaius Appuleius Diocles*), античког тркача двоколицама, кога поједини аутори, не без разлога, сматрају најплаћенијим спортистом свих времена, јер је током каријере, још у 2. веку пре нове ере, зарадио износ којим се у то време „за цео Рим могла купити годишња залиха жита или одржавати петина римске војске на њеном врхунцу”³³. Антички спортисти су, пак, били супериорни због свог начина живота, физичке спремности и дисциплине. Спортисти су затим били представници племства и финансијски збринути, па им такмичење није било основни начин за преживљавање.

Тек касније, специјализација и награђивање воде појави оних појединаца који су тренирали јер живе од награда за своје резултате. Аутентичне спортске активности, које подразумевају учествовање, преображавале су се постепено и у посматрачку активност, у којој се тражило оно што се није могло доживети у стварности. Јасна је била и све већа професионализација, а одвајање рада од стваралаштва и игре „огледало се и у данас актуелној дилеми циљева и средстава, али и једној новој дихотомији спортисте-шампиона и посматрача-навијача (сличној оној: *homofaber – homoludens*)”, док се паралелно формира и нова елита које „није имала конкретну власт у рукама, али је имала велики утицај”, док се „на олакшан и увећан приступ одговарало диференцијацијом на основу издатака и престижа како би се изнова успостављала социјална дистанца”³⁴. Аристократија и крупна буржоазија су, пак, чували својеврсни ексклузивитет на својим јахтама, ауто-тркама, лову, па је грађанство фудбал заменило јахањем, веслањем и једрењем, како запажа Мазе³⁵. Наиме, присталице аматерског идеала спорта, како констатују Мазе и Дига, презирале су комерцијализовани масовни спорт и јавно осуђивали „просту публику” и нереди након игре. Водећи клубови су за то време функционисали као озбиљна предузећа и регрутовали играче из радничког

32 Према Скемблер, Г. нав. дело, стр. 61.

33 За више детаља погледати текст на веб-страници.

34 https://sh.wikipedia.org/wiki/Gaj_Apulej_Diokle; Miller, B. P. (1993) *Homo Faber-Homo Ludens: Sport History and the Working Class*, in: *International Labor and Working-Class History*, No. 44 (Fall, 1993), pp. 79-94.

35 Према: Maze, K. нав. дело, стр. 66.

миљеа. Много играча-аматера се, пак, дивило фудбалским звездама, а фудбал у Британији, примера ради, као пролетерски спорт, на преласку у 20. век и званично добија статус националне игре. Паралелно с професионализацијом, а упоредо и комерцијализацијом спорта, коју су пратили све већа конкуренција и улагања, спорт (пре свега фудбал) и даље живи и „на улици”, а новац није стајао на путу основне идеје „спорт за сваког”, јер су биле довољне и улице и крпењаче. Организација слободног времена у природи довела је и до различитих преображаја, попут трансформације функције бицикла који је постао потрошна роба. Посебан значај добио је и тенис, који је био идеалан и за успостављање друштвених веза које су водиле друштвеном и пословном утицају.

Комерцијални успех спорта пратиле су бројне полемике, отпори и супротстављена мишљења. Од седамдесетих година 19. века виши слојеви у Немачкој и Француској прихватили су тимске спортске дисциплине из Британије. У Немачкој је, пак, отпор према популарности и ширењу спорта био изражен и долазио је из редова грађанског гимнастичког друштва. Наиме, они су најпре били део борбе за немачко јединство и демократију. Након оснивања царства 1871, запали су у воде националшовинизма, протививши се спортској еуфорији која је долазила из Енглеске, сматравши да „доноси све оно што је у супротности с немачком културом, јер је индивидуалан и оријентисан ка успеху и конкуренцији”, такође истичући да фудбал и рагби „подстичу вулгарну телесност и неконтролисано усхићење маса”³⁶. Насупрот томе, како су наглашавали, гимнастика је тело подвргавала „идеално вођеном процесу формирања, јер појединац не треба да јури за врхунским достигнућем, већ да се уклопи у националну заједницу дисциплином и другарством”. Такви ставови уклапали су се у тада тамо доминантну паролу о „дужности здравља” која није признавала право на самоиницијативну активност или ону која доноси индивидуални ужитак. Једино што је сматрано легитимним били су снага и здравље народног тела – чему је служила немачка гимнастика: „број гимнастичара од 1880. до 1914. порастао је шест пута, на 1,25 милиона гимнастичара, углавном припадника средњих слојева, предузетника и службеника”³⁷. „Одушевљени снагом Немачке, чланови удружења су раднике гледали са изразитим неповерењем и само поједине од њих примали у чланство; радници су ипак успевали да се прикључе, али су поједине ставове делили – оријентисаност ка здрављу и

36 Исто.

37 Исто.

дисциплини, а одбијање индивидуалног спорта и конкуренција све чешће су водили конфликту с млађима, који су се окретали фудбалу и сличним надметањима³⁸.

Индивидуална физичка активност и организована спортска надметања, уз поштовање правила, ипак су се паралелно подстицали и развијали. Године 1923, Фудбалски савез Немачке имао је „више од 7.000 клубова, а најважније утакмице пратиле су десетине хиљада људи”. Они који нису били присутни на стадионима, информисала је штампа, а већ од средине двадесетих година 20. века могли су да прате и репортаже на радију. Успешни клубови добро су наплаћивали своју популарност, па је, тако „локални дерби франкфуртских „Ајнтрахта” и „ФСВ” 1927. донео тим клубовима приход од 70.000 рајхсмарака³⁹. То је омогућило ангажовање најбољих тренера и играча, а њихове плате, упркос тад актуелним забранама, биле су изузетно високе. Спортске манифестације, јасно дириговане и идеолошки усмерене, у Немачкој је организовао КДФ⁴⁰. Оне су биле и битан искорак ка аматерском спорту за широке масе, јер их нису занимали врхунски резултати, а тај концепт касније је добио и своју паролу: *Спорт за свакога*. То је, на неки начин, био и „покушај да се преокрену либералне тенденције модерног слободног времена; а парола *Здравље као дужност*, која се појавила још крајем 19. века, сад је доживљавана као императив, јер је нацистичка држава захтевала спремност за успех сваког појединца, док се паралелно величала немачка радна етика и борба до краја⁴¹, коју је касније на најбољи начин описао и чувени енглески фудбалер Гери Линекер (Gary Lineker), рекавши да је фудбал игра на терену између два гола, у којој учествује по једанаест играча с обе стране, а на крају увек победе Немци. Нацисти су истовремено „квалитет и фудбалско умеће играча једног пролетерског тима, као што је био Шалке 04, стављали у службу система; наиме, 22. јуна 1941, пред 100.000 гледалаца на Олимпијском стадиону у Берлину, одиграно је финале купа између Шалкеа и бечког Рапида – а то је био и дан напада на Совјетски Савез⁴². Медији су тај меч доживели као доказ апсолутног поверења у власт, па је писало да је „Спорт у служби борбе за фирера и народ”, „Мислимо на наше војнике на фронту” и „Живео

38 Исто.

39 Према: Maze, K. нав. дело, стр. 90.

40 КДФ (*Kraft Durch Freude*, у преводу „Снага кроз уживање”) је пројекат оживљавања немачког туризма и слања радничке класе на одмор (море, углавном), који је успешно трајао од 1934. до 1939.

41 Према: Skempler, G. нав. дело, стр. 80.

42 Према: Maze, K. нав. дело, стр. 90.

фирер”. Обавезни карактер су имали и спорт у предузећима и школама, а подаци показују да је „1938. било седам милиона евидентираних чланова спортских друштава и клубова, од чега су више од половине чиниле жене”. Положај жена у немачком спорту такође је занимљив, с обзиром на то да су већ 1930. чиниле седмину од око 6,5 милиона чланова спортског савеза⁴³.

Спортске активности и организација слободног времена, кроз различите видове забаве, у Италији двадесетих година 20. века били су под строгом контролом фашистичке партије. У локалним спортским секцијама „водећу улогу су имали људи од угледа из традиционалних провинцијских слојева; факултетски образовани, предузимачи и добростојећи љубитељи уметности“. Понуда је била разноврсна, а обухватала је „туризам, стручно и опште образовање, уметничке занате и наравно спорт“, а интересантно је навести и пример коњичких трка у Француској и клађења. Наиме, трке коња су до пред крај 19. века представљале забаву за аристократе, а „популаризовала их је одлука којом су озаконене опкладе и омогућено оснивање коњичких кладионица, 2. јуна 1891”⁴⁴. Подаци такође показују да је „1933. било 7.300 спортских секција, док је 1937, од 1,85 милиона учесника, чак 1,16 милиона изабрало боћање, 175.000 игре с лоптом, око 150.000 учествовало у навлачењу конопца, 100.000 дало предност лакој атлетици, а 75.000 вежбало гимнастику”⁴⁵. Идеја је, ипак, била то да се уз помоћ спорта појача осећање заједничке припадности италијанској нацији. Акцент је ипак био на врхунском спорту, попут бицикличке „Трке око Италије”, а култови стварани око врхунских спортиста, попут боксера Прима Карнере (Primo Carnera) и фудбалера репрезентације која је освојила прво место на Светском првенству 1934. и 1938. године. Фашистичка пропаганда „имала је за циљ да васпитава”, а све је било подређено „увођењу дисциплине и прописа с циљем успешнијег надметања и постизања циљева у сладу с националним критеријумима успеха”⁴⁶.

У Енглеској је било другачије. Прво финале фудбалског купа на легендарном „Вембли” стадиону, одиграно је 1923. и пратило га је „двоструко више гледалаца него што је било места на стадиону, који је примао 126.000 људи”, док су кладионице биле све посећеније, подстичући сан о лакој

43 Према: Skembler, G. нав. дело, стр. 80.

44 Према: Дига, Ж. нав. дело, стр. 102.

45 Према: Maze, K. нав. дело, стр. 123.

46 Исто.

заради, па је средином тридесетих око десет милиона Енглеза играло спортску прогнозу, трошећи годишње око 30 милиона фунти и запошљавајући 30.000 службеника⁴⁷. Паралелно су били све популарнији и борилачки спортови, попут рвања и бокса, а спортисти су полако добијали статус митских фигура.

Велики је био и утицај традиционалних организација за неговање тела, попут католичких спортских покрета у Француској. Тежиште масовних и комерцијалних спортских приредби ипак је био у градским регијама, али су се на селима све више занимали за бокс, мотоциклизам и окупљали у спортска удружења: „...фудбал, рагби и веслање били су погодни за образовање нове елите која је била пуна иницијативе, продорног и колективног духа, па су, тако, примера ради, ђаци једне ексклузивне париске гимназије 1882. основали фудбалски клуб „Расинг“, а годину касније иницирали и изградњу његовог стадиона. Један од представника ове претече новог водећег слоја, који је требало да превазиђе јаз између племства и буржоазије, био је и барон Пјер Де Кубертен (Pierre de Frédy, Baron de Coubertin), који је увећало „хвалио увезени спортски, а пре свега фудбалски дух из Енглеске“, али је услед све израженије комерцијализације спорта, ипак „морао да за свој идеал спортисте-аматера нађе неко друго поље – била је то идеја о обнављању Олимпијских игара, коначно реализована играма у Атини, 1896. године“⁴⁸.

Савремени контекст спортских приредби

Улоге и функције које спорт данас има у друштву, или може имати, многоструке су. Услед своје популарности, спорт је често и средство које се настоји користити зарад решавања сложених друштвено-политичких сукоба. То потврђује и то што је време трајања ОИ, од античких времена до данас, било и време кад су престајали сви сукоби. Сложене интеракције на релацији спорта и осталих друштвених сегмената очигледне су, а замајац функционисању овог механизма, који карактерише деловање својеврсне повратне спреге даје, пре свега, новац, који је, пак, сасвим логично, у директној вези са сферама медија и политике, преко којих се та интерактивност циклично одиграва, резултирајући и огромним зарадама за учеснике у овом процесу (пре свега победнике).

Умногome захваљући енглеским примерима, у осталим земљама се спорт развио у основну област масовне културе – као спектакл и забавна роба, али и начин потраге за

47 Исто, стр.90.

48 Исто, стр. 91.

еманципацијом и личним искуством. Примера ради, убрзо су чак „трећину произведених бицикала чинили женски модели”⁴⁹, а многи теоретичари сматрају да је баш бицикл одиграо важну улогу у еманципацији жена крајем 19. и почетком 20. века, имајући статус сличан оном какав данас имају рачунари. Замајац свему томе давала је, наравно, популарна штампа, а појавили су се и први листови посвећени искључиво спортским темама. У Француској је тако „већ 1881. постојао 21 спортски лист и часопис, а 1900. се тај број више него удвостручио”⁵⁰. Данас је јасно да без утицаја медија спорт никад не би постао спектакл каквим га данас познајемо. Лепота и спретност, снага и брзина, привлачили су гледаоце који су плаћали улазнице и медијске садржаје који су се бавили спортским темама. Компетиција и резултати које спортисти постижу, мерени грамима, метрима и секундама, имали су велики утицај на публику, али и на све већу појаву клађења, што је учешће у спортском догађају чинило интензивнијим. У свему томе, предњачили су Французи и Енглези. У Француској је крајем века све јаснија била потреба за увођењем спорта у школе, што су подржавали и представници интелектуалне елите, попут филозофа Жила Симона (Jules Simon) или, пак, поменутог Де Кубертена, касније оснивача „Француске спортске уније атлетских друштава” и иницијатора обнове ОИ. Упоредо с митовима о спортским херојима, креирани су и комерцијални – о најбољим произвођачима гума, бицикала и друге опреме, а ширио их је, пре свих, спортски часопис „Ауто”, чији издавач је био и оснивач бицикличке „Трке око Француске”. Већ 1914. је продавану тиражу од чак 40 милиона примерака, а популарни су били и „Велопед”, „Аутовело” и други⁵¹. Одушевљење спортом и спортским херојима описивали су и чувени писци и песници, попут Емила Золе (Émile Zola). Данашње везе медија и спорта не треба посебно истицати. У епохи доминације визуелног и медија који ту слику све брже шаљу (и примају), јасно је да је реч о вези заснованој на обојаном интересу, без које би постојање и једних и других било тешко оствариво и исплативо.

С друге стране, теза да „спорт нема ништа са политиком” стара је колико и сама историја спорта. У 18. веку, покровитељство аристократије над спортом нижих класа је било ограничено на повремене интервенције као што су награде победницима. Историја 19. и 20. века, када је дошло до пуног развоја спорта, пак, показује да спорт, па чак и теза по

49 Према: Maze, К. нав. дело, стр. 63.

50 Исто.

51 Исто.

којој он „нема ништа с политиком” ипак имају политички карактер, што је и сасвим разумљиво. Посебан аспект приче о вези спорта и политике данас представља утицај који политичари имају на спортске савезе и клубове, јер се многи налазе на њиховом челу. То не чуди, ако знамо да је чак и Пјер де Кубертен, као „отац” модерних ОИ, у спорту видео и средство с којим треба обезбедити стабилан развој капиталистичког система.

Идеје о томе да се спорт употреби за контролисање радника у слободном времену јавила се врло брзо, у другој половини 19. века, у Енглеској, као „колевки” капитализма, а након што су радници успели да се изборе за краћи радни дан. Спорт је тамо, како смо раније навели, био и облик друштвеног протеста, док је власт, уместо сузбијања крвавих спортова, коцке и бучних утакмица, примењивала нову стратегију, замењујући их кориснијим активностима у доколици тих слојева становништва. Наиме, осамдесетих година 19. века, спорт је тамо био укључен у политичке стратегије, чији су се програми бавили усавршавањем радничке класе. Врхунац утицаја политике и доказ специфичности позиције спорта у друштву свакако је нацистичка Олимпијада у Берлину 1936. Упамћен је позив антифашистичке јавности савезима и спортистима да бојкотују ове ОИ и спрече нацисте да тај догађај искористе за прикривање своје злочиначке политике, али је епилог добро познат. Сам Кубертен се руководио идејом да „спорт нема везе с политиком” и стао у одбрану нацистичког режима, називајући Хитлера (Adolf Hitler) „једним од највећих градитеља модерног доба”, док је „уговору емитованом на затварању Игара, величао Хитлеру храброст у обрачуна с подмуклим нападима који би да зауставе прогресивно стваралачко дело – организовање ОИ”. По завршетку је у листу „Le Journal” оценио: *Шта, Игре су изопачене? Олимпијска идеја је жртвована пропаганди? То је потпуно нетачно. Величанствени успех игара у Берлину красно је послужио олимпијској идеји. У Француској изазива узнемирење то што су Игре из 1936. обасјане хитлеровском снагом и дисциплином. Како би другачије могло бити? Напротив, треба што снажније желети да се Игре увек тако организују, да сваки народ током четири године учествује у њиховом припремању*⁵².

Такви Кубертенови ставови су изражавали и ставове МОК, на чијем челу је био белгијски гроф Баје-Латур (Henri de Baillet-Latour), присталица Хитлера. О томе у својим

52 Према: Simonović, Lj. (1995) *Sport, kapitalizam, destrukcija*, Beograd: Lorka, str. 43.

послератним списима сведочи и Карл Дим (Carl Diem), главни организатор нацистичких ОИ и један од идеолога нацистичког спорта, али и први послератни секретар Олимпијског комитета Западне Немачке. Куберетен га назива „генијалним пријатељем и поверава му, као представнику нацистичког режима – да буде чувар његове олимпијске идеје и извршилац његовог олимпијског тестамена“⁵³. Дим је због „доприноса развоју олимпијске идеје, као специјални гост МОК-а, позван да присуствује и на ОИ у Лондону 1948, што је иницирао његов стари пријатељ, Ејвери Брендиц (Avery Brundage), члан Фашистичке партије у Америци, који је, према сопственим речима, у Хитлеровом *Мајн Кампфу* нашао извориште за свој олимпизам“⁵⁴. Де Кубертен и Брендиц нису усамљени случајеви спортских функционера довођених у везу с фашистима и сличним режимима. Хуан Антонио Самаран (Don Joan Antoni Samaranch) је био подршка Франковом режиму у Шпанији, а историјат спортских функционера уплетених у таква замешатељства је тема за себе.

Мноштво спортиста такође је било предмет најразличитијих контраверзи које говоре о њиховој вези с политиком и политичарима. Велики број таквих примера посебно се може пронаћи за време „Хладног рата“, кад су супростављени блокови надметања својих спортиста доживљавали и борбом за доказ надмоћи у односу на оне друге. Бројни спортисти се иначе не либе да још за време активног бављења спортом, а поготово по завршетку каријере, искористе своје богатство и утицај и окушају се у политичким водама или бар кроз неки вид друштвеног ангажмана. Примера ради, боксерски шампион Виталиј Кличко (Віталій Кличко) је лидер партије УДАР у Украјини и градоначелник Кијева, док је гувернер Калифорније био чувени глумац и бивши троструки светски боди-билдинг шампион, Арнолд Шварценегер (Arnold Alois Schwarzenegger). Иди Амин (Idi Amin Dada Oumee), бивши председник Уганде, десетоструки је боксерски првак Уганде у лако-тешкој категорији, а био је и одличан пливач и рагбиста. Себастијан Коу (Sebastian Newbold Coe), двоструки олимпијски победник и актуелни спортски функционер, био је представник конзервативаца у британском парламенту од 1992. до 1997. Жорж Веу (George Weah) је ФИФА 1995. прогласила за најбољег фудбалера света. По завршетку спортске каријере, основао је Конгрес демократских промена, а 2017. изабран за председника Либерције.

53 Исто.

54 Исто, стр. 44.

Ово су само неки од најпознатијих оваквих примера. У Србији такође постоје такви примери, па су на челу спортских клубова и друштава често и истакнути политичари. Данас је, пак, много примера који више говоре у прилог негативном утицају политике на спорт. Везе и преплитање спорта и политике одвијају се на неколико нивоа: први, према појединим тумачењима, може бити ниво тзв. интерне политике, где спорт представља и моћну алатку унутрашњег политичког деловања; други обухвата његову употребу за тзв. локални и/или регионални престиж, док је у трећем он фактор националног престижа и спољне политике⁵⁵. У сваком од наведених нивоа очигледна је, међутим, и својеврсна политизација спорта и спортских догађаја; која има своје позитивне аспекте, попут покушаја да се на тај начин пропагира и утиче и на решење одређених друштвених проблема; али и бројне негативне, јер је једнако очигледно и то да је спорт често само пука алатка која се користи зарад политичке пропаганде и енормног богаћења појединаца и компанија, уједно не доносећи мноштво доброг за саме спортисте и спорт. Напротив, резултат су и појаве попут свеопште комерцијализације спорта, појаве допинга у спорту, насиља на спортским приредбама...

*Закључна разматрања –
шта спорт данас јесте,
а шта би требало да буде?*

Спорт у основи представља добровољну активност, засновану на развоју појединца и тимова кроз тренинг (рад), која се потом реализује кроз организовану такмичарску активност, обухваћену одређеним правилима и институцијама, с могућношћу трансформације у професионалне облике спорта. Он је „облик физичке активности”, како истиче Скемблер, али „нису и све физичке активности спорт”, како такође додаје⁵⁶.

Суштински, спорт јесте „најшира основа међуљудских односа, али и врста универзалне комуникације која даје могућност за исказивање људске природе, јер подразумева такмичење и вештину”, док га данас, пак, прате „строга правила из којих исходују два важна елемента: 1. *јавни и често колективни карактер спорта*, 2. *физички подвиг мерљив*

55 За шире објашњење наведених веза погледати: Куљић, Р. и Коковић, Д. (2012) *Социологија са социологијом спорта*, Нови Сад: Факултет спорта и физичког васпитања; као и: Раденовић, С. (2017) *Спорт и друштво – Социологија са социологијом спорта*, Београд: Факултет спорта и физичког васпитања.

56 Према: Skembler, G. нав. дело, стр. 16.

результатима⁵⁷. Спорт је очигледно и облик друштвености, јер такмичари улажу снагу и умеће кроз надметања, а комуникација с другим људима (такмичарима) може бити различита. Наука и важне друштвене институције се тек од средине 19. века више интересују за спорт, услед „његових бројних функција, попут *забавне*, која добија на значају захваљујући медијима, *визуелне* (друга), јер су такмичења данас моторне, али и емоционалне представе, као и услед *односа и друштвених структура* који се формирају кроз спорт, па тако, с обзиром на комуникативну-друштвену природу, представља и фактор интеграције и превазилажења препрека и разлика, али и алатку за оснаживање националних, религијских и политичких баријера, а с њима и предрасуда⁵⁸. Коковић подсећа да је спорт „често и вентил жудње за конкуренцијом, али и подстицај задовољавању жеђи за солидарношћу, а да често спортисти допушта иначе недопуштено осећање непријатељства⁵⁹”.

Спортски развој подразумева период стицања вештина и снаге и може водити и ризику по здравље спортисте. Човек, пак, у спорту неминовно постаје појединац који се надмеће и чији резултати су мерљиви, па је то уједно и „једно од основних обележја спорта, као и друштвеност, посебно наглашена у колективним спортским дисциплинама, док је добровољност његова основна карактеристика у најширем смислу⁶⁰. Истичући неке од базичних одлика спорта, многи имају у виду само игру и забаву, као једне од њих, па тврде како је он, као такав, ослобођен интереса, што, пак, не стоји кад је реч о професионалном спорту који је и „начин за остваривање средстава за живот⁶¹”. Све то утицало је на трансформацију спорта у спектакл професионалаца, који га одавно не доживљавају као забаву и игру. Коковић исправно примећује и да се „спорт све више везује за питања животног стила и личног идентитета, заузимајући важно место унутар индустрије културе и доколице, кроз избор стила живота и артикулацију идентитета и стила” – тај тренд, он запажа и код популарних активности, попут „аеробика или трчања у природи, које су, иако инициране жељом да се води здрав живот, уједно и помодарство и део имица”.

57 Skorić, M. (2010–2014) *Mediji, slobodno vreme i sport*, доступно на <http://savremenisport.com/teorija-sporta/sport-i-mediji/17/451/mediji-globalni-stadion-sporta>, Посећено 25. 1. 2011, па 23. 9. 2019.

58 Исто.

59 Коковић, Д. нав. дело, стр. 88.

60 Према: Skorić, M. нав. дело.

61 Према: Skembler, G. нав. дело, стр. 265.

Стога, и поред потребе да се буде свестан тога да се забава (па тако и спорт) махом заправо одвија у оном тренутку кад се наше делање не анализира (или се бар не претерује у томе), једино право упутство јесте то да свако „конзумирање” спортских садржаја и покушај тумачења појава у спорту захтева опрезан приступ. То значи и адекватно сагледавање свих његових функција, како би се схватио на најбољи начин, уз објективно разумевање свих недостака, али и уживање у свим квалитетима које спорт као облик врхунске забаве пружа.

Спорт данас неспорно представља више од игре. Он очигледно утиче на савремене друштвене процесе, па се стога и проблеми у и око спорта рефлектују даље на његово место у сваком друштву и култури. Он је, стога, такмичење у којем одлучује и менталитет, државно уређење и дух времена. Спорт и остали важни друштвени аспекти се тако узајамно прожимају. Отуда и мноштво потврда да су дешавања на спортским теренима често и најбоља рефлексија или, пак, најаво оног што се догађа у другим друштвеним сферама, а што је видљиво и на нашим просторима. Сукоби навијача (и не само њих) на загребачком стадиону „Максимир”, где је 13. маја 1990. требало да буде одигран фудбалски меч између „Динама” и „Црвене звезде”, био је тако, према мишљењу многих, увод у распад некадашње СФРЈ и трагичне сукобе. Ефекти спорта су, дакле, далекосежни у готово свим друштвима и културама. Потребно је зато нагласити да већина спортских аспеката има и карактеристике друштвеног система, а историјат спортских такмичења (спорта уопште) то најбоље показује. На организацију такмичења троше се велика новчана средства и енергија, а он подразумева и посебну логистику и установе у којима се функционише по одређеним правилима. Спорт је, стога, и још једна важна друштвена институција. Наиме, премда га махом сматрају периферном институцијом, такав став је данас, ипак, упитан, јер је он у средишту сваког друштвеног система, окружен пажњом тзв. фундаменталних институција, на које и те како утиче. Па ипак, иако га неспорно карактеришу сложени процеси, које често и сам иницира и подстиче, односно, премда јесте један од учесника у оним процесима који су значајно допринели друштвеним борбама и променама, спорт у свом примарном смислу не може да решава сложене проблеме у друштву, који нису „игра” и чије решење није у надлежности спорта. То је задатак неких других актера и институција, које, пак, такође узрокују и бројне негативности у самом спорту, те би и то свакако требало имати на уму.

ЛИТЕРАТУРА:

- Gidens, E. (2007) *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Giddens, A. (2007) *Sociology, Sport and the Olympics*, Доступан 11. 11. 2010. па 1. 11. 2019. на www.politybooks.com/giddens5/news/sport_and_sociology.asp.
- Giles, D. (2000) *Illusions of Immortality*, London: Macmillan Press LTD.
- Дебор, Г. (2004) *Друштво спектакла*, Друго издање, Београд: Породична библиотека бр. 4.
- Дига, Ж. (2007) *Културни живот у Европи*, Београд: Клио.
- Ђорђевић, Ј. (2009) Мишел Фуко „Nadzirati i kažnjavati“, у: *Studije kulture – zbornik*, Beograd: Službeni glasnik, str. 186-232.
- Ђулијаноти, Р. (2008) *Sport – kritička sociologija*, Beograd: Clio.
- Хуизинга, Ј. (1991) *Јесен средњег века*, Нови Сад: Матица српска.
- Huizinga, J. (2001) *Homo Ludens*, Beograd: Zepier.
- Коковић, Д. (2005) *Пукотине културе*, Друго измењено издање, Нови Сад: Прометеј.
- Куљић Р. и Коковић, Д. (2012) *Социологија са социологијом спорта*, Нови Сад: Факултет спорта и физичког васпитања.
- Lafargue, P. (2009) *The Right To Be Lazy*, New York: General Books.
- Lasch, C. (1979) *The Culture of Narcissism*, New York: Warner Books.
- Матић, М. и Бокан, Б. (2005) *Општа теорија физичке културе*, Београд: Факултет спорта и физичког васпитања.
- Maze, K. (2008) *Bezgranična zabava*, Beograd: Službeni glasnik.
- Михајловић, М. (2013) *Спортске организације и спортски догађаји*, Београд: Спортски савез Србије.
- Miller, V. P. (1993) Homo Faber-Homo Ludens: Sport History and the Working Class, in: *International Labor and Working-Class History*, No. 44 (Fall, 1993), pp. 79-94.
- Пенезић, С. (2011) *Спорт као феномен савремене културе*, мастер рад, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.
- Раденовић, С. (2017) *Спорт и друштво – Социологија са социологијом спорта*, Београд: Факултет спорта и физичког васпитања.
- Сартр, Ж. П. (1981) *Биће и ништавило*, Београд: Нолит.
- Simonović, Lj. (1995) *Sport, kapitalizam, destrukcija*, Beograd: Lorka.
- Симоновић, Д., Симоновић, Јб. (2005) *Нови свет је могућ*, Београд: Ауторско издање.

Симић, С. (18. 6. 2010) *Писци омађијани фудбалом*, веб сајт листа „Политика“, Доступно на <http://www.politika.rs/scc/clanak/139022/%D0%9F%D0%B8%D1%81%D1%86%D0%B8-%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%92%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BD%D0%B8-%D1%84%D1%83%D0%B4%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BC>; Посећено 12. 8. 2010, па 15. 9. 2019.

Skembler, G. (2007) *Sport i društvo*, Београд: Clio.

Шошкић, Ч. (*нпр.*) (2010) *Олимпијски вековник*, Београд: Службени гласник.

Skorić, M. (2010-2014) *Mediji, slobodno vreme i sport*, доступно 25. 1. 2011, па 23. 9. 2019. на: <http://savremenisport.com/teorija-sporta/sport-i-mediji/17/451/mediji-globalni-stadion-sporta>.

Текст *Anthropologist: Prehistoric Man More Athletic Than Today's Wimps*. Доступно 12. 1. 2011, па 7. 10. 2019. на: <http://thebsreport.wordpress.com/2009/10/23/anthropologist-prehistoric-man-more-athletic-than-todays-wimps/>.

Текст *Хлеба и игара*, веб-сајт „Википедија“; доступно 24. 3. 2020. на: https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%A5%D0%BB%D0%B5%D0%B1%D0%B0_%D0%B8_%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0.

Текст *Геј Апулеј Диокле*, веб-сајт „Википедија“; доступно 24. 3. 2020. на: https://sh.wikipedia.org/wiki/Gaj_Apulej_Diokle

Slobodan Penezić

University Union – *Nikola Tesla*, Faculty of Sport, Belgrade

SOCIAL HISTORY OF SPORTS DEVELOPMENT

FROM THE CAVE TO THE ENTERTAINMENT FOR BILLIONS

Abstract

Nowadays, sports and sports competitions are indisputably superior forms of popular entertainment and also sort of activities that are a part of everyday life for almost all of us, whether we are observers or direct participants in some of them. For the same reason, they are also some of the most profitable industries that bring huge profits and popularity to many of its actors. For all those reasons, the social context of the present role of the sport is certainly an important topic for analysis, as well as the history of changes that have resulted in the position and influence that sports hold in the modern society, and vice versa. Therefore, this text has an ambition to highlight the broader horizon of events that have led to a place that sports occupy today. On the other hand, it also sheds some light on the complicity and interactivity that existed from the beginning, along the line, between sport and the society, a culmination of which is visible in current spectacular outlines of sporting events. In this way, it points to one of the primary aspects of all sports events, but also to those secondary visible elements that today are often in the primary focus of all participants, due to the money and the attention that are following sports and sport athletes.

Key words: *sport competitions, sport spectacle, mass culture, contemporary society, Olympic Games, game, entertainment*